

ב. גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (לפי שדוואג ומצטער יותר פן יעבור, שלא כמי שאין מצווה שיש לו פת בסלו, שאם ירצה — יניח. ותוס'. ואעפ"י שזה האחרון עושה מאהבה ולא מפני החיוב, ומצד זה בדין היה שייחשב יותר. מפרשים).

דף לב

- סג. א. כיבוד אב, משל בן או משל אב? האם רשאי אדם ליתן מעשר עני לאביו עני?
- ב. האם מותר לו לאב לבדוק את בנו אם רתחן הוא, על ידי קריעת שיראים בפניו?
- ג. הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה או טועה במשנתו, כיצד יאמר לו?
- ד. מי שאביו אומר לו השקיני מים, ומצוה אחרת מזומנת לפניו לעשותה — מה יעשה?
- ה. האם אב שמחל על כבודו כבודו מחול אם לא?

א. רב יהודה אמר: כיבוד אב — משל בן. רב נתן בר אושעיא אמר: משל אב. וכן הורו החכמים לרב ירמיה [ויש אומרים: לבנו]. ואף על פי שמשל אב, צריך לכבד אב ואם גם אם כרוך הדבר בביטול מלאכה (כבוד את אביך...; כבוד את ה' מהונך — מה להלן בחסרון כיס אף כאן בחסרון כיס). (כתבו התוס': משמע שהלכה משל אב, וכן נפסק בשאלות דרב אחאי. (וכן כתבו שאר פוסקים). ואם אין לאב ממון ולבן יש, צריך הבן לפרנסו משלו, מדין כופין על הצדקה).
משמע בסוגיא שלדעת האומר משל בן, אפילו נטלו ממנו אביו או אמו ארנק מלא כסף וזרקוהו לים בפניו — אינו מכלימם. אבל למאן דאמר משל אב, דוקא בארנק השייך לאב [והבן ראוי ליורשו והריהו מפסיד בשל כך] אסור, אבל בארנק של בן, רשאי למנוע מאביו מלזרוק גם אם על ידי כך ייכלם.

א. מבואר בתוס' שמדובר בענין שיש לאב קורת רוח בכך, כגון שזורקו לים כדי להטיל אימה על אנשי ביתו, אבל בלאו הכי, אם בחנם משליך — רשע הוא, שעובר ב'בל תשחית'. או מדובר שמשליך בשוגג בחמתו, וכיון שנהנה בהשלכת הארנק — אין להכלימו. ב. נודמן לו כיבוד אב, ואבידת עצמו, ואבידת חבירו — נראה לר"י, אפילו למאן דאמר 'משל בן' יניח כבוד אביו ואבידת חבירו ויעסוק באבידתו, כיון שאין האב נהנה באבידה עצמה, אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו.

פרטים וגדרים נוספים בענין 'משל אב' — ע' שבט הלוי ח"ט קצז).

האכלת אביו מעשר עני; למאן דאמר משל אב — מותר, ולמאן דאמר משל בן — הלא נמצא פורע חובו משל עניים הלכך אין מותר אלא בהעדפה, כלומר סעודה יתירה, שאינו חייב ליתן לאביו אלא סעודה בינונית. ואף על פי כן אמר רבי יהודה, תבא מארה למי שמאכיל את אביו מעשר עני, שאין הדבר ראוי ונכון משום זילות.

כתבו פוסקים שממעשר כספים מותר להאכיל לאביו, ולא אמרו 'תבוא מארה' אלא במעשר עני דאוריתא. (עפ"י תשובת ר"ד אופנהיים. ע' פרי יצחק ח"ב כז).

ב. רב הונא קרע שיראים בפני רבה בנו כדי לראות אם ירגז אם לאו. ופירשו שמחל לו מראש על כבודו (וצריך לומר שהודיעו מקודם לכן שהוא מוחל. תוס'), אבל בלאו הכי אסור, שמא ירתח על אביו ונמצא מכשילו בעבירה. וגם אין התר אלא באופן שאינו משחית את הבגד, כגון שקורע במקום התפר, אבל בלאו הכי אסור משום בל תשחית.

ג. הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה, אל יאמר לו: 'אבא, עברת על דברי תורה' או 'אבא, כך כתוב בתורה! אלא אומר לו: אבא, מקרא כתוב בתורה כך.

מרש"י משמע שמודיעו הדין, והוא מבין מאליו שטעה. ומדברי הרמב"ם (ממרים ו,יא) מבואר שאומר לו בדרך שאלה, האם אין הדין כן?! וכן כתב המאירי (בסנהדרין פ: ע"ש) שיראה הבן כמסופק בעצמו בדבר ושואל.

וכן אם טעה בלימודו, לא יאמר לו בפירוש שהוא טועה, אלא יאמר בדרך של כבוד. (ואפילו הבן רבו של אביו ומלמדו תורה. כגון רב יהודה שלימד ליחזקאל אביו, וכדלהלן לג:).

ד. אבא אומר השקיני מים, ומצוה לעשות — אלעזר בן מתיה אומר: מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה, שאני ואבא חייבים במצוה. איסי בן יהודה אומר: אם אפשר למצוה ליעשות על ידי אחרים — תיעשה על ידי אחרים וילך הוא בכבוד אביו. אמר רב מתנה: הלכה כאיסי בן יהודה.

א. אם כבר עוסק במצות כיבוד אב, ונודמנה לידו מצוה אחרת — יש אומרים שפטור ממנה כדין עוסק במצוה פטור מן המצוה (ע' קובץ הערות יבמות ה,ט שכתב לענין השבת אביה שאינו נפטר, משום הלא' שיש בה — משמע שבשאר מצוות עשה פטור) ויש שאינם סוברים כן (ע' שו"ת בנין שלמה ח"ב יו"ד יח; הערות במסכת סוטה מד:).

ויש סוברים שכל שמתעסק בעיקר הכיבוד, כגון ששוחט ומבשל לאביו, הכיבוד דוחה אפילו לא-תעשה (ע' ריטב"א יבמות ה; קובץ הערות יג,ב).

ב. דבר הכרוך בבזיון אב ואם, הואיל ועובר עליו בארור מקלה אביו ואמו אינו נדחה מפני מצוה אחרת. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב ג. וכן צדד בקובץ הערות יז,א).
עוד בענין דחיית איסורים ע"י מצות כיבוד הורים — ע' ביבמות ה.

ה. האב שמחל על כבודו — כבודו מחול.

ואין ראוי לאב למחול בתמידות על כבודו. (עפ"י פוסקים).

סד. הרב, הנשיא והמלך שמחלו על כבודם — האם כבודם מחול?

בשם רב חסדא מסרו: הרב שמחל על כבודו — אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר: כבודו מחול (וה' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם...). וכן הסכים רבא לבסוף, כי לאחר שלמד, התורה שלו היא (ובתורתו יהגה) ויכול למחול על כבודה-כבודו. ואעפ"כ, כאשר הרב עומד ומשמש לתלמידיו, יש להם להדרו ולנוע במקומם כרוצים לעמוד מפניו.

הסיקו שנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, וכדרך שנהג רבן גמליאל במשתה בנו, שהיה עומד ומשקה לאחרים [ואולם רבי אליעזר לא נטלו, אבל רבי יהושע קיבל], וכאברהם אבינו שעמד ושימש את אורחיו שנדמו לו כערביים. ורבי צדוק למד זאת מכבודו של מקום, שמשיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד.

אמר רב אשי: אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו — אין כבודו מחול (שום תשים עליך מלך — שתהא אימתו עליך).

פרטים נוספים בדין מחילת המלך על כבודו — בסוטה מא.

דפים לב — לג

- סה. א. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן — במי הכתוב מדבר?
 ב. מתי וכמה יש לקום בפני הזקן, רבו מובהק, אב בית דין והנשיא?
 ג. האם חיובי קימה והידור אמורים אף במקום ביטול מלאכה וחסרון כיס?
 ד. האם קימה והידור נוהגים במקומות שאינם של כבוד?
- א. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן — לדברי חכמים, הכתוב מדבר בזקן חכם, (כמו אספה לי שבעים איש מזקני ישראל) ולא בזקן אשמאי. ורבי יוסי הגלילי מוסיף אפילו יניק ותכים. זקן — זה שקנה חכמה. איסי בן יהודה אומר: אפילו כל שיבה במשמע. וכן פסק רבי יוחנן הלכה.
 לפירוש רבנו תם, לדברי חכמים אין מצוה לקום בפני זקן בור ועם הארץ, אף על פי שאינו רשע.
 להלכה נפסק שמצוה לקום מפני כל חכם, אפילו יניק ותכים, ואפילו אינו רבו אלא שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו. וכן מצוה לקום מפני שיבה עם הארץ שאינו רשע, דהיינו מבין שבעים שנה. (עפ"י יו"ד רמד, א).
 בעל מעשים, מבואר בגמרא שצריך לקום מפניו אפילו הוא קטן ממנו בחכמה.
 רבי יוחנן היה נוהג לקום מפני סבים נכרים, אמר: כמה הרפתקאות עברו עליהם. רבה (כצ"ל. 'אמת ליעקב) לא היה נעמד מפניהם אבל עשה להם הידור. אביי נתן להם ידו (לתמכם. רש"י), ורבא היה משלח את שלוחו לצאת לקראתם לכבדם. רב נחמן היה משלח להם את משרתיו אבל הוא בעצמו נמנע משום כבוד התורה.
- ב. זקן עובר; מצוה לעמוד בד' אמות ולא מרחוק (כדי שיהא מוכח שמפניו הוא עומד; תקום והדרת — קימה במקום שיש הידור). וכיון שעבר ד' אמות — יושב.
 ואולם אם היה רבו מובהק, עומד מלא עיניו (אביי. וכן נהג בעצמו כאשר היה רואה ממרחק אוני חמורו של רב יוסף, היה נעמד). ואפילו מהעבר האחר של הנהר.
 אב בית דין עובר; עומדים מלפניו מלא עיניו. וכיון שעבר ד' אמות — יושבים.
 נשיא עובר; עומדים מלפניו מלא עיניו ואין יושבים עד שישב במקומו. (והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד באו האהלה).
 רבו מובהק שצריך לעמוד מפניו עד שייעלם מעיניו — אם הגיע למקומו וישב שם, או אפילו הגיע למקום מסוים שאין דעתו לישב שם, ונעמד, כגון שעולה לתורה ונעמד ליד הבימה, או שדורש בעמידה והגיע למקום דרשתו ונעמד — מותר לישב. (עפ"י מנחת שלמה לג, בבאר דברי הפוסקים — או"ח רמב"ח). והוא הדין כשהחכם מרקד סביב, נחשב כל החדר מקומו, ואין צריך לעמוד בכל פעם שעובר לפניו. (הליכות שלמה יב, יט — מכתבי תלמידים).
 ואם נעצר החכם לדבר עם אחד בעסקיו — אין זה נחשב כהגיע למקומו וחייבים העומדים להישאר על עמדם. ואולם חכם שאינו רבו מובהק, יש לומר שכיון שפנה לעסקיו, אעפ"י שאינו עומד במקומו הראוי, נחשב כאילו עקר מכנגד פניו ומותר לישב. (עפ"י מנחת שלמה שם).

אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית — כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים.

כתבו התוס': נראה שדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרים בבית הרב, אבל תלמידים אחרים חייבים לעמוד אפילו מאה פעמים ביום, שמא יראה אחר ויחשדם. ואפילו אותם הדרים בבית הרב, אם באו פנים חדשות צריכים לעמוד.

רבי אלעזר אמר: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה. וכן סבר רבי שמעון בר אבא. אבל אביי דחה דעה זו ונקט שצריך לעמוד.

אמר רבי אלעזר: כל תלמיד חכם שאין עומד מפני רבו — נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח...

לא יעצים עיניו כמי שלא ראוהו (...תקום ויראת מאלקיך — דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא ה' לבדו).

אין לזקן להטריח על הציבור להעמידם (אם יכול לילך דרך אחרת. זקן יראת). ואמר אביי: אנו נוקטים, זקן המקיף — חי (= מאריך ימים). וכן נהג אביי בעצמו. וכן רבי זירא.

ג. קימה והידור האמורים בתורה, אינם בדבר שיש בו חסרון כיס או ביטול מלאכה (תקום והדרת — מה הידור שאין בו ביטול, אף קימה. ומה קימה [שהיא בלא ביטול מלאכה] אין בה חסרון כיס, אף הידור). יש מפרשים שבעלי אומנויות, לא רק שהם פטורים מלעמוד אלא אינם רשאים לעשות כן, אם משום שאם יעמדו, ייראו השאר שאינם עומדים כמבזים תלמידי חכמים. או מפני ביטול מלאכה אסרו חכמים הדבר (עריטב"א ועוד). ואולם התוס' נקטו שאין איסור בדבר. וכן משמעות השלחן-ערוך.

[אעפ"י שבעלי אומנויות אינם עומדים מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם, עומדים הם בפני מביאי הביכורים ושואלים בשלומם, ואומרים להם: אחינו אנשי מקום פלוני — בואכם לשלום. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. ויש שם טעם נוסף: כדי שלא ימנעו פעם אחרת מלבוא].

ד. אין קימה והידור נוהגים בבית הכסא ובבית המרחץ (תקום והדרת — לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור). ודוקא בבית הפנימי, מקום שבני אדם עומדים שם ערומים, אבל בבית החיצון שעומדים שם לבושים — צריך לקום.

דף לג

10. א. היה הבן רבו של אביו, האם קמים זה מפני זה?
- ב. האם רכוב כמהלך דמי לענין קימה בפני הרכוב, אם לאו?
- ג. מהו לעמוד מפני ספר תורה?
- א. בנו והוא רבו — נסתפקו בגמרא האם צריך הבן לעמוד בפני האב. וכן נסתפקו האם האב עומד בפני הבן, ולא נפשט הדבר.
- ונפסק להלכה שכל אחד מהם עומד מפני השני. ורשאי הבן למחול על כבודו ולשמש את